

BENLİK VE İDEAL BENLİK KAVRAMLARININ «TERCİH EDİLEN MESLEK» KAVRAMI İLE İLİŞKİSİ

Doç. Dr. Yıldız KUZGUN MEYVACIOĞLU *

Bir kimsenin, çeşitli kişilik özelliklerinin kendinde bulunuş derecesi hakkındaki değerlendirmelerinin bütünü, ya da kısaca, kişinin kendini algılaması olarak tanımlayabileceğimiz «Benlik Kavramı», son elli yıldır danışma psikolojisi ile ilgilenen psikologların, üzerinde önemle durdukları konulardan biridir. Rogers tarafından geliştirilen ve insanın dışardan değerlendirilip değiştirilebileceği görüşüne karşıt olan «Benlik Kuramı», benlik kavramını davranışın en önemli belirleyicisi saymaktadır. Yani bu kurama göre, insan, benlik kavramına uygun biçimde davranır. Benlik kavramı, kişinin kendini bildiği andan itibaren, çevresi ile etkileşimi yoluyla oluşur ve birey çevresini, bu oluşan benlik kavramına uydurarak algılar; benlik kavramına uygun yaşantıları benliğe özümler (sembolize eder), uygun düşmeyenleri ya yadsır ya da benlik kavramına uyacak biçimde değiştirir (Rogers, 1959).

Her ne kadar benlik kavramı kişinin yetenekleri, gereksinimleri, ilgileri, tutumları ve diğer kişilik özellikleri hakkındaki algı ve değerlendirmelerinin, kişiye özgü örüntüsü ise de, bir kimsenin, benlik kavramını oluşturan bütün öğeler hakkında net ve kesin algılama ve değerlendirmeleri olmayabilir. Yani bir kimse, bazı özelliklerinin daha kesin ve ayrıntılı olarak farkında olabilirken, bazı özellikleri hakkındaki kavramları daha genel ve bulanık olabilir. Bazı kavramları gerçekçi olabilirken, bazıları gerçeğe uymayabilir. Ayrıca, benlik kavramı bir kimsenin, özelliklerine karşı tutumunu da içerir. Yani kişi bazı özelliklerinden hoşnut olduğu halde, ba-

(*) Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı Başkanı.

zılarından hoşnut olmayabilir (Super ve ark. 1963). İnsan hoşnut olmadığı özelliklerinden kurtulmak, daha az düzeyde sahip olduğu ve beğendiği özellikleri geliştirmek isteyebilir. Bu nedenle kişinin sahip olmayı özlediği özellikler bütünü olarak bir de «İdeal Benlik» kavramından söz edilmektedir (Rogers, 1959). İdeal benlik, benliği statik bir yapı olmaktan kurtaran ve benliğini geliştirmek için bireyi güdüleyen bir etmen olarak değerlendirilebilir.

Bazı danışma psikologları, örneğin Bordin ve Super, benlik kavramının, bireyin davranışlarının belirleyicisi olduğu görüşünden hareket ederek, meslek seçimi davranışının da, benlik kavramı tarafından belirlendiği, yani meslek seçerken kişinin benlik kavramına uygun düşen etkinlikleri içeren mesleklere yöneldiklerini ileri sürmektedirler. Bordin (1943)'e göre, bir kimse, kendisi hakkındaki değerlendirmelerine uygun olduğu ya da olmadığı hakkındaki inancına göre bir mesleğe yönelir ya da o mesleği reddeder. Super'e göre (1963, 1970) meslek seçimi, kişinin kendi hakkındaki tasarımını, yani benlik kavramını bir meslek adı ile ifade etmesidir. Yani bir kimse, kendinde bulunduğu inandığı özellikler ile, seçmeyi düşündüğü mesleğe atfettiği özellikleri karşılaştırır. Bu iki alana ait nitelermeler arasında az çok bir uyuşum olduğu takdirde, düşünülen mesleğe yönelme gerçekleşebilir.

Meslek seçiminde «Benlik Kuramı» olarak bilinen bu kuramın geçerliğini saptamak için yapılan araştırmalarda, genellikle kuramı destekleyici sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin Englander (1960), ilkokul öğretmen adaylarının, benlik kavramları ile ilkokul öğretmeni kavramları arasında bir uygunluk olduğunu ve bu uygunluğun, başka alanlarda okuyan öğrencilerin benlik kavramları ile ilkokul öğretmeni kavramları arasındaki uygunluktan daha fazla olduğunu saptamıştır. Kibrick ve Tiedeman (1961) hemşirelik öğrencilerinin benlik kavramları ile ideal hemşire kavramları arasında uygunluk olduğunu, öğrencilerin ve uygulama öğretmenlerinin ideal hemşire kavramları arasında uyuşum arttıkça hemşirelik eğitimine devam etme eğiliminin de arttığını ortaya koymuşlardır. Blocher ve Schutz (1961), bir kimsenin gerek benlik, gerekse ideal benlik kavramları ile en yüksek düzeyde ilgi duyulan mesleğin tipik üyesi hakkındaki kalıp fikirleri arasında yüksek ilişkiler, buna karşılık her iki benlik kavramları ile en az ilgi duyulan mesleğin tipik üyesi hakkındaki kalıp fikirleri arasında düşük ilişkiler bulunduğunu gözlemişlerdir. Fleming (1965), Öner (1982) eğitim

bölgümleri, Pallone ve Hosinski (1966) hemşirelik bölümlü öğren-cileri üzerinde yaptıkları araştırmalarda, öğrencilerin benlik kavramları ile halen hazırlanmakta olduğu meslekler hakkındaki kavramları (meslekî ben kavramları) arasında bir uygunluk bulunduğunu ve bu uygunluğun üst sınıflarda daha yüksek düzeyde olduğunu gözlemişlerdir. Healy (1968) ise, lisans öğrencileri ile yüksek lisans öğrencileri arasında, benlik ve meslekî benlik kavramları açısından bir fark bulamamıştır. Berne ve Bennis (1959), hemşirelerin meslek davranışlarının sadece hastane yöneticileri ve diğer hemşire meslekdaşlarının beklentileri tarafından değil, aynı zamanda kendi ideal benlik kavramları tarafından da belirlendiğini bulmuşlardır. Brophy (1959) ise, benlik kavramı ve meslekî ben kavramı arasındaki uygunluğun meslekî doyumla ilişkili olduğunu saptamıştır. Blocker ve Schutz (1961), Pallone ve Hosinski (1966), hemşirelik öğrencilerinin ideal benlik kavramları ile meslek kavramları arasındaki ilişkinin, benlik kavramları ile meslek kavramları arasındaki ilişkiden daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Burgoyne (1979) ideal benlik kavramının, arzu edilen, (tercih edilen) gerçek benlik kavramının ise erişilmesi umulan meslek kavramları ile uygunluk göstereceği hipotezini sınamak için yaptığı araştırmada, ideal benlik kavramının tercih edilen meslekle, gerçek benlikten daha yüksek bir ilişki gösterdiğini saptamıştır. Ancak bu araştırmada, ideal benlik kavramı, sadece kızlarda, erişilmesi beklenen meslek kavramı ile gerçek benlikten daha yüksek bir ilişki göstermiş, aynı olguya erkeklerde raslanmamıştır.

Öte yandan, uyumlu ve uyumsuz kimselerin meslek seçimleri de meslek psikologlarının ilgisini çeken konulardan biridir. Uyumsuz bireylerin gerçekçi tercihler yapamadıkları (Small, 1953) ve sahip olmak istedikleri özellikleri meslekî faaliyetler yoluyla geliştirmeyi düşledikleri (Patterson, 1957) ileri sürülmektedirler. Benlik kuramına göre uyum, gerçek ve ideal benlik kavramları arasındaki uygunluk olarak tanımlanmaktadır (Rogers, 1959). Ancak, benlik ve ideal benlik kavramları arasındaki uygunluğun uyum ile ilişkisini inceleyen araştırma bulgularının çelişik sonuçlar verdiği ileri sürülmektedir. (Wilcox ve ark. 1971). Bu durum, uyum kavramına verilen farklı anlamlardan kaynaklanmış olabilir. Bununla birlikte, benlik kavramı ile ideal benlik kavramı arasındaki fark, kişinin kendinden hoşnut oluş derecesinin bir göstergesi sayılabilir. Meslek tercihlerinin, benlik kavramından çok, ideal benlik kav-

ramından etkilendiğine yukarda değinilmişti. Bu durum, kendinden hoşnut olmayan bireyler için çok daha geçerli olabilir. Yani kendinden hoşnut olmayan bireylerin meslek tercihlerinin, onların ideal benlik kavramlarının, o meslek adı ile ifadesi olması beklenir. Kendinden hoşnut olan ve olmayan bireylerde bu iki tür benlik kavramının meslek tercihini ne şekilde etkilediği sorusuna doyurucu cevaplar getirecek araştırmalara gerek duyulmaktadır.

Araştırmanın Amacı :

Bu araştırmanın amacı kendinden hoşnut olma derecesi ile, meslek tercihinin benlik ya da ideal benlik kavramından etkilenme derecesi arasında bir ilişki olup olmadığını ortaya çıkarmaktır.

Denenceler :

Bu araştırmada şu denencelerin doğruluğu sınanmaya çalışılmıştır.

1 — İdeal benlik ve meslek kavramları arasındaki korelasyon katsayıları ortalaması, benlik ve meslek kavramları arasındaki korelasyon katsayıları ortalamasından büyüktür.

2 — Benlik ve ideal benlik kavramlarının uygunluk derecesi ile benlik ve meslek kavramlarının uygunluk derecesi arasında bir ilişki yoktur.

3 — Benlik ve ideal benlik kavramlarının uygunluk derecesi ile ideal benlik ve meslek kavramlarının uygunluk derecesi arasında bir ilişki yoktur.

Tanımlar :

Benlik kavramı : Bir kimsenin, çeşitli özelliklere ne derecede sahip olduğu konusunda kendini değerlendirmesi.

İdeal benlik kavramı : Bir kimsenin çeşitli özelliklere ne derecede sahip olmak istediği açısından kendini değerlendirmesi.

Kendinden hoşnut olma : Benlik kavramları ile ideal benlik kavramının bağdaşım (congruence) halinde olması.

Meslek kavramı : Bir kimsenin bir mesleğin tipik üyesini, çeşitli özelliklere ne derecede sahip olduğu açısından değerlendirmesi.

Tercih edilen meslek : Olanaklarını, girebilme olasılığını dikkate almaksızın, bir kimsenin girmeyi arzuladığı meslek.

YÖNTEM

Denekler :

Bu araştırma 1981 - 82 ders yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü 4. Sınıf ve Yüksek Lisans öğrencileri arasından, gönüllü olarak araştırmaya katılan, 45 kız ve 27 erkek olmak üzere toplam 72 öğrenci üzerinde yapılmıştır.

Kullanılan Araç :

Bu çalışmada kişilerin benlik, ideal benlik ve meslek kavramlarını ölçmek için Q Sort tekniğinden yararlanılmıştır. Q Sort tekniği, kişilik özelliklerini, ifade eden maddeleri, bir kimseye uygunluk açısından değişik kategorilere yerleştirmeyi gerektiren bir ölçme yöntemidir (Stephenson, 1953). Bu yöntem, bireylerin her hangi bir özelliği, bir kimseye ne ölçüde atfettiklerini saptamak yerine, özellikleri birbirleri ile karşılaştırılarak, bunların görece olarak bireye atfedilme derecesini saptama olanağı vermektedir. Yani, bireyden, bir grup özelliğın herbirini, belli bir kimseye uygunluğu açısından değeriendirmesi yerine, bunları zorunlu normal bir dağılım içinde gruplara ayırması istenmektedir. Kullanılan madde sayısına göre ayrılacak kategori sayısı değişebilmektedir.

Bu çalışmada, kullanılan Q Sort tekniği için, kişiliği betimleyen 100 adet ifade seçilmiş, ifadelerin sosyal bakımdan itici olmamasına özen gösterilmiştir. Kişilik ifadelerinin her biri bir karta yazılmış ve her karta bir numara verilmiştir.

Kartların yerleştirileceği kategori sayısı 11 olarak saptanmıştır. Birinci kategori «Hiç uygun değil», 11. kategori ise «çok uygun» olarak belirlenmiş, diğer kategoriler buna göre değer almışlardır. Aşağıda kategoriler ve her birisine konacak kart sayısı gösterilmiştir.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2	4	8	12	14	20	14	12	8	4	2

Uygulama :

Kişilik özelliklerinin yazılı olduğu kart destesi deneğe verilmiş ve bunları kendisine uygunluk açısından derecelemesi, yani ait oldukları kategorilere yerleştirmesi istenmiştir. Bunu yaparken, önce kartları, «hiç uygun değil», «uygun» ve «çok uygun» olarak üç gruba ayırmasının ve sonra her bir grubu kendi içinde derecelemesinin kolaylık sağlayacağı da beirtilmiştir.

Denek kartlardaki ifadeleri kendine, yani halihazır benlik kavramına, uygunluk açısından sınıflandırdıktan sonra kartların arkasında yazılı numaralar, bir kâğıda, buldukları kategoriye gösteren sayıların altına yazılmıştır. Bundan sonra denekten kartları karıştırmayı ve bunları ideal benlik kavramları açısından gruplamayı istenmiştir. Yani hiç sahip olmak istemediği özellikleri sırası ile 1., 2., 3. ... kategorilere, en çok sahip olmak istediği özellikleri ise sırası ile 11., 10. ve 9. kategorilere yerleştirmesi istenmiş, yerleştirme işleminden sonra aynı şekilde madde numaraları, ilgili sütunların altına yazılmıştır. Son olarak denekten aynı kartları ideallerindeki, girmeyi arzu ettikleri mesleğin tipik üyesinin sahip olduğu özellikleri düşünerek kategorilere ayırması istenmiştir. Kişinin halen hazırlanmakta olduğu meslek onun idealindeki meslek olabileceği gibi, olmayabilirdi de. Denekten girebilme olasılığını düşünmeden, girmeyi arzu ettikleri mesleği dikkate almaları ve bu meslek üyelerine bu özellikleri ne ölçüde attettiklerini belirtmeleri istenmiş ve dereceleme sonuçları aynı şekilde kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi :

1'den 100'e kadar sıralanan maddelere üç uygulamada verilen sıra numaraları yanyana yazılmış ve her denek için ayrı olmak üzere 1) benlik - ideal benlik, 2) benlik - mesleki benlik, 3) ideal benlik - mesleki benlik sıralamaları arasındaki korelasyonlar hesaplanmıştır. Korelasyonların hesaplanmasında PM korelasyon tekniğinin Q Sort için özel halinden yararlanılmıştır (Nunnally, 1959).

Korelasyonların ortalamasını bulmak için, herbirinin z - transformasyon değeri bulunmuş ve bunların ortalaması hesaplanmıştır. Bulunan değerlerin korelasyon değeri tablodan bulunmuştur.

Korelasyon dizileri arasındaki ilişkiyi ifade etmek için yine z - transformasyon değerlerinden yararlanılmıştır. İki korelasyon

arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı Hotelling tarafından geliştirilen, bağımlı örneklem gruplarına ait korelasyonların manidarlığını test eden formülle saptanmıştır (Guilford, 1965).

BULGULAR

Deneklerin benlik, ideal benlik ve meslek kavramlarını ifade eden derecelemeleri arasındaki ilişkilerin ortalamaları aşağıda verilmiştir :

	\bar{x}_r
Benlik ve ideal benlik kavramı	0.51
Benlik ve meslek kavramı	0.41
İdeal benlik ve meslek kavramı	0.59

Görüldüğü gibi, ideal benlik kavramı ile meslek kavramı arasındaki ortalama ilişki 0.59 olup, benlik kavramı ile meslek kavramı arasındaki ilişkiden (0.41) büyüktür ve aradaki fark 0.01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu bulgu, birinci denenciyi destekleyici bir kanıt sayılmıştır.

Benlik ve ideal benlik kavramları, benlik ve meslek kavramları, ideal benlik ve meslek kavramları arasındaki ilişkileri incelediğimizde, korelasyon katsayılarının düzenli olarak arttığını görmekteyiz. Yani, benlik ve ideal benlik kavramları arasındaki ilişki yüksek olan deneklerde, benlik kavramı ile meslek kavramı arasındaki ilişki de yüksek bulunmuştur. Bu deneklerin ideal benlik ve meslek kavramları arasında da yüksek bir ilişki gözlenmiştir. Buna karşılık benlik ve ideal benlik kavramları arasındaki ilişki düşük olan bireylerin benlik kavramı ile meslek kavramı ve ideal benlik kavramı ile meslek kavramı arasındaki ilişkiler de düşük bulunmuştur. Bu üç korelasyon dizisinin z değerleri arasındaki ilişkiler hesaplanmış ve bulunan değerler Tablo I'de verilmiştir.

TABLO I

Benlik, İdeal Benlik ve Meslek Kavramları Arasındaki Korelasyon Katsayılarının Z — Değerleri Arasındaki İlişkiler

	Benlik ve Meslek	İdeal Benlik ve Meslek
Benlik ve İdeal Benlik	0.68	0.64
Benlik ve Meslek		0.74

Görüldüğü gibi, benlik, ideal benlik ve meslek kavramları arasındaki korelasyon katsayılarının z değerleri arasındaki ilişkiler oldukça yüksek olup 0,01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu bulgu, ikinci ve üçüncü hipotezlerin desteklenmediğinin kanıtı sayılmıştır.

TARTIŞMA

Bu araştırmada, meslek tercihinde, benlik kavramından çok ideal benlik kavramının rol oynadığı yolunda daha önceki araştırmalardan elde edilen bulguları destekleyici sonuçlar elde edilmiştir. Bu olgu, Super'in kuramının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini çıkarmıştır. Çünkü, deneklerin girmeyi arzu ettikleri mesleğin üyelerine atfettikleri özellikler, onların, hali hazır, gerçek benlik kavramlarından çok ideal, yani sahip olmayı arzu ettikleri benlik kavramları ile daha yakın bir ilişki göstermektedir. Bu durum, kişilerin özendikleri, girmeyi arzu ettikleri meslek üyelerine, sahip olmaya özenilecek özellikler yüklemeleri ve özlenen bu özellikleri meslek yolu ile geliştirme umudu ile açıklanabilir.

Bu araştırmada, sadece tercih edilen meslek kavramı üzerinde durulmuş, seçilen, yani girme olasılığı yüksek bulunan meslek kavramı ile ilgilenilmemiştir. Ne var ki, halen tercih ettikleri mesleklere hazırlanmakta olan deneklerle, istedikleri alana girememiş olan denekler arasında benlik - meslek ve ideal benlik - meslek kavramları arasındaki ilişkiler yönünden bir fark gözlenmemiştir. Bu bulgu, ülkemizde bireylerin niteliklerine uygun mesleklere giremedikleri yolundaki iddiaların geçerliği konusunda kuşku uyandırmaktadır. Böyle bir iddia öne sürüldüğünde, «hangi nitelikler» sorusuna açıklık getirilmesi gerekir.

Meslek tercihi, benlik kavramından çok ideal benlik kavramından etkileniyorsa, benlik kavramından hoşnut olmayan bireylerde, benlik ve meslek kavramları arasındaki ilişkinin düşük, hoşnut olanlarda ise yüksek olması beklenir ve bulgular bu beklentiye destekleyici niteliktedir. Ancak, kendinden hoşnut olmayan bireylerin meslek tercihlerinin daha çok ideal benlik kavramından etkilenmesi ve bu yüzden ideal benlik ve meslek kavramı arasındaki ilişkinin yüksek olması gerekir; ayrıca bu yönden kendinden hoşnut deneklerle, aralarında bir fark olmaması beklenirdi. Gerçi her denekte olduğu gibi kendinden hoşnut olmayan, yani benlik - ideal benlik

kavramları arasında büyük farklar olan deneklerde de, benlik kavramından çok ideal benlik kavramı tercih edilen meslek kavramına yakın görünmektedir. Fakat aradaki ilişkiler, kendinden hoşnut deneklerinkinden önemli derecede düşüktür.

Kısaca şunu söyleyebiliriz ki, benlik, ideal benlik ve meslek kavramları tıpkı bir şemsiyenin tellerini andırmakta, benlik ideal benlik kavramları arasındaki yakınlık arttıkça, benlik - meslek ve ideal benlik ve meslek kavramları arasındaki yakınlık da artmak ya da tersi olmaktadır. Bu bulgu, kendinden hoşnut olmayan ve erişilmesi güç özlemleri olan bireylerin ideal özelliklerine uygun meslek bulma, belki de daha genel anlamda, içinde buldukları durumu kabul etme ve «hoşnut olma» konusunda güçlük çektiklerini düşündürmektedir.

K A Y N A K Ç A

- Berne, K. D., Bennis, W. The role of the professional nurse. **American Journal of Nursing**, Vol : 59, pp : 196 - 198.
- Blocher, D. H., Schutz, R. A. Relationships among self-descriptions, occupational stereotypes and vocational preferences. **Journal of Counseling Psychology**. Vol : 8, pp : 314 - 417.
- Bordin, E. S. A theory of vocational interests as dynamic phenomena. **Educational and Psychological Measurement**. Vol : 3, pp : 49 - 66.
- Brophy, A. L. Self, role and satisfaction. **Genetic Psychology Monograph**, 1959 Vol : 59, pp : 263 - 305.
- Burgoyne, P. H. Concepts of present self, expected self, and ideal self in vocational preferences and expectations. **Journal of Vocational Behavior**. Vol : 14, pp : 134, 144.
- Englander, M. E. A psychological analysis of vocational choice : Teaching. 1960 **Journal of Counseling Psychology**. Vol : 7, pp : 257 - 264.
- Fleming, J. Occupational choice and attitude change. **Journal of Counseling Psychology**. Vol : 12, pp : 311, 315.
- Guilford, J. P. **Fundamental Statistics in Psychology and Education**. New - 1965 York : Mc Graw Hill Book co.
- Healy, C. C. Relation of occupational choice to the similarity between self-ratings and occupational ratings. **Journal of Counseling Psychology**. Vol : 15, pp : 317 - 323.
- Kibrick, A. K., Tiedeman, D. V. Conception of self and perception of role in schools of nursing. **Journal of Counseling Psychology**, Vol : 8, pp : 62 - 69.
- Nunnally, T. C. **Test and Measurements. Assessment and Prediction**. New - 1959 York : Mc Graw Hill Book Company Inc. p. 433.

- Pallone, N. J., Hosinski, M. Reality testing A vocational choice : Congruence
1966 between self, ideal and occupational percepts among student nurses. **Personnel and Guidance Journal**, Vol : 45, pp : 666-670.
- Patterson, C.H. Interest test and the emotionally disturbed client. **Educational Psychological Measurement**. Vol : 17, pp : 264-280.
1957
- Rogers, C.R. A theory of therapy, personality and interpersonal relationships,
1959 as developed in the client-centered framework. In S. Koch (Ed) **Psychology : A Study of a Science**. Vol : 3 New-York : Mc Graw-Hill, pp : 184-256.
- Small, L. Personality determinants of vocational choice. **Psychological Monographs**, 62, No : 351.
1953
- Stephenson, W. **The Study of Behavior**. Chicago : University of Chicago Press.
1953
- Sper, D., Starishevsky, R., Matlin, N., Jordaan, J.P. **Career Development : Self-Concept Theory**. New-York : College Entrance Examination Board.
1963
- Öner, U. Benlik Kavramı İle Meslekî Benlik Kavramı Arasındaki Farkın
1982 Akademik Başarı ile İlişkisi. Basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü.
- Wilcoy, A. H., Fretz, B. L., Actual - İdeal Discrepancies and adjustment. **Journal of Counseling Psychology**, Vol : 18, pp : 166-169.